

UDK –902
94

ISSN 2490-3930 (print)
ISSN 2744-1318 (online)
GODINA VIII/BROJ 8

UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS ACTA ILLYRICA

SARAJEVO, 2024.

IZDAVAČ / PUBLISHER:

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa
i drevnih i klasičnih civilizacija "BATHINVS"*
*The Association for the Study and Promotion of Illyrian heritage,
Ancient and Classical civilizations "BATHINVS"*
Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
<http://bathinvs.com/>

ZA IZDAVAČA / FOR THE PUBLISHER: Dženan Brigić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF: Edin Veletovac

IZVRŠNI UREDNIK / EXECUTIVE EDITOR: Amra Šaćić Beća

REDAKCIJA / EDITORIAL BOARD:

Enver Imamović (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo);
Milan Lovenjak (Filozofski fakultet Univerziteta u Ljubljani / Faculty of Arts, University of Ljubljana);
Marcel Burić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University
of Zagreb); Branka Migotti (Zagreb, Hrvatska / Zagreb, Croatia); Salmedin Mesihović (Filozofski fakultet
Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); Ivan Basić (Filozofski fakultet
Sveučilišta u Splitu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split); Olga Pelcer-Vujačić
(Institut za istoriju Univerziteta Crne Gore / Historical institute of the University of Montenegro);
Siniša Bilić-Dujmušić (Hrvatsko katoličko Sveučilište u Zagrebu / Catholic University of Croatia);
Drago Župarić (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo);
Bego Omerčević (Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli / Faculty of Philosophy, University of Tuzla);
Ivan Radman Livaja (Arheološki muzej u Zagrebu / Archaeological Museum in Zagreb); Marko A. Janković
(Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu / Faculty of Philosophy, University of Belgrade);
Dejan Gazivoda (Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore / Center for Conservation and Archaeology
of Montenegro); Lucijana Šešelj (Filozofski fakultet u Sveučilištu u Rijeci / Faculty of Humanities and Social
Sciences, University of Rijeka); Diana Sergeeva Dobрева (Odsjek za kulturu i civilizaciju Univerziteta u
Veroni / Department of Cultures and Civilizations, University of Verona); Uroš Matić (Univerzitet u Inzbruck
/ University of Innsbruck) Mattia Vitelli Casella (University of Bologna); Danijel Džino (Macquarie
University), Dragana Mladenović (Univerzitet u Southampton, Fakultet za za humanistiku / University
of Southampton, School of Humanities) i Nada Bulić (Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju /
University of Zadar, Department of Classical Philology)

SEKRETAR REDAKCIJE / SECRETARY OF THE EDITORIAL BOARD: Dženana Kurtović

RECENZENTSKI ODBOR / ADVISORY BOARD:

Adnan Busuladžić (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo),
Nadežda Gavrilović Vitas Perić (Arheološki institut, Beograd / Institute of Archaeology, Belgrade),
Maria Mariola Glavan (Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju / University of Zadar, Department
of Classical Philology), Tomislav Karlović (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Law, University
of Zagreb), Almir Marić (Fakultet humanističkih nauka Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru / Faculty
of Humanities "Džemal Bijedić" University of Mostar), Ina Miloglav (Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu / Faculty of Philosophy, University of Zagreb), Gligor Samardžić (Filozofski fakultet Univerziteta
u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici / Faculty of Philosophy, University of Priština with
temporary seat in Kosovska Mitrovica), Vladimir P. Petrović (Balkanološki institut SANU / Institute for
Balkans Studies), Ljubica Perinić (Odsjek za arheologiju Zavoda za povijesni i društvene znanosti u Zagrebu,
Hrvatske akademija znanosti i umjetnosti / Department of Historical and Social Sciences in Zagreb, Division
of Archaeology, Croatian Academy of Sciences and Arts), Slobodanka Prtija (Filozofski fakultet Univerziteta u
Banjoj Luci / Faculty of Philosophy, University of Banja Luka)

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i
drevnih i klasičnih civilizacija
“BATHINVS”

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
Godina VIII/Broj 8

SARAJEVO, 2024.

SADRŽAJ / CONTENTS

PREDGOVOR / FOREWORD 7

IZVORNI NAUČNI RADOVI, IZLAGANJA SA NAUČNIH SKUPOVA / ORIGINAL RESEARCH ARTICLES AND CONFERENCE PAPERS

Drago Župarić & Seada Brkan – *Lektisternij: bogovi za stolom u antičkom Rimu / Lectisternium: gods at a ceremony in ancient Rome* 17

Amra Šaćić Beća – *The Daorsi, Daorson, Municipium Diluntum, and the question of (dis)continuity / Daorsi, Daorson, Municipium Diluntum i pitanje (dis)kontinuiteta* 35

Goran Popović – *Dva rimska nadgrobna spomenika iz istočne Bosne / Two Roman tombstones from eastern Bosnia* 61

Ajla Šabanija Softić – *Utjecaj rudarstva na urbani razvoj Domavije / The impact of mining on the development of Domavia* 75

Radmila Zotović – *Liberov kult na području istočnog dela rimske provincije Dalmacije / The Cult of Liber on the Eastern Part of the Roman Province of Dalmatia Territory* 99

Salmedin Mesihović – *Tragovi kraja Aqu(a)e, njene municipalne jedinice i antičkog načina života na sarajevskom području / Traces of ending of Aqu(a)e, its municipal unit and the ancient way of life in the Sarajevo area* 113

Ago Mujkanović – *“Arheološka istraživanja” Tome Dragičevića u sjeveroistočnoj Bosni / “Archaeological research” by Tomo Dragičević in northeastern Bosnia* 135

Zdravko Lučić – *Wie wurde die Provinz Bithynia verwaltet? / Kako se upravljalo rimskom provincijom Bitinijom?* 161

BIOGRAFIJE I PRIKAZI / BIOGRAPHIES AND REVIEWS

Adnan Kaljanac – *ALOJZ BENAC – Povodom 110. godišnjice rođenja* 175

Meldin Kešetović – *Prikaz knjige: Ivan Matijević, Officium consularis provinciae Dalmatiae. Vojnici u službi namjesnika rimske Dalmacije u doba principata, Književni krug Split – Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2020, 208 str.* 181

Elma Džigal – Prikaz knjige: Predrag Novaković, <i>The History of Archaeology in the Western Balkans</i> , Ljubljana University Press, Ljubljana, 2021, 503 str.	185
Faris Šaćić – Prikaz knjige: Vladimir D. Mihajlović, <i>Rimsko nasleđe u Srbiji: nauka, prosveta i javnost / Roman Heritage in Serbia: Academia, Education and the Public</i> , Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2023, str. 558.....	191
UPUTSTVA AUTORIMA.....	197
AUTHOR GUIDELINES.....	203
UPUTSTVA RECENZENTIMA.....	209
REVIEWER GUIDELINES.....	211

Vladimir D. Mihajlović, *Rimsko nasleđe u Srbiji: nauka, prosveta i javnost* / *Roman Heritage in Serbia: Academia, Education and the Public*, Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2023, str. 558.

Da antička historiografija jugoistočne Evrope sve značajnije zaokuplja pažnju, kako stručne, tako i široko popularne javnosti, jedan od najrecentnijih dokaza je djelo nastalo u izdavačkoj djelatnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, *Rimsko nasleđe u Srbiji: nauka, prosveta i javnost* uz englesku inačicu: *Roman Heritage in Serbia: Academia, Education and the Public* iz autorskog pera Vladimira D. Mihajlovića. Sinestezirajući tako cijelim nizom različitih društvenih kategorija nauke, prosvjete i javnosti, kroz prizmu ukupnog rimskog naslijeđa na području današnje Srbije, autor nudi odgovore na pitanja očuvanja, izučavanja, prikupljanja, korištenja, konzumiranja historijskih činjenica i materijalnih dokaza iz rimskog doba, te njihovog međusobnog odnosa, kao i njihovog ukupnog odnosa prema društvu prezenta, kao cjelini.

Otvarajući svoju monografiju poglavljem *Opcrtavanje opštih polazišta: pristupi nasleđu*, autor iznosi osnove teorijske postavke i margine unutar kojih će se kretati cjelokupna i obimna studija u ukupnom broju od 558 stranica. Mihajlović ovom zadatku ne prilazi nimalo naivno, već na početku uočava kako je problematika njegova rješenja slojevita, te se treba kretati u zavisnosti od različitih etimoloških postavki do stvarnosnih i smislenih praktičnih upotreba tih postavki u društvu današnjice.

U prvom dijelu svoje knjige, autor se upušta u opsežnu analizu samog značenja riječi *naslijeđe* koje čini težišni dio naslova njegovog djela, nudeći tako čitav niz različitih definicija, nastojeći iskristalisati onu koja će poslužiti kao vodilja njegove analize. Pri tome, sučeljava različita značenja riječi *kultura*, *nasleđe*, *kulturno nasleđe*, *kulturno-istorijsko nasleđe* i *baština*, uočavajući one sfere njihove etimološke, ali i upotrebne podvojenosti i različitosti. U tom nastojanju, on bi *podvukao da za razliku od kulturnog nasleđa u koje spadaju pojave koje ne moraju nužno da imaju dugotrajni karakter i drevno poreklo (što, naravno, ne znači da nemaju genezu postanka i*

„predistorije“), *kulturno-istorijskom nasleđu pripadaju fenomeni koji su u primarnom fokusu akademskih disciplina arheologije, istorije, istorije umetnosti, etnologije i istorije književnosti, a najčešće se radi o materijalnim ostacima, tekstualnim podacima i vizuelnim sadržajima znatne starost.* (s12) Autor se, međutim, ne zadovoljava ovim okvirima, već u raspravu uvodi termin *baštine*, kao široko prihvaćen termin u javnom govoru koji, iako ima nešto drugačije etimološko porijeklo, kao i njegove izvedenice, prihvata da se u javnom govoru koristi kao sinonim ranijem, *kulturno-istorijskom nasleđu*, problematizirajući potom i sa terminima *heritologije* i *muzeologije*. Zaokružujući i zaključujući ovaj dio svoje knjige, autor iznosi vlastitu prilagodljivu definiciju kulturno-historijskog naslijeđa, unutar čijih margina će se kretati, naglašavajući tako da *kulturno-istorijsko nasleđe jeste tekući odnos društva prema odabranim, opipljivim i neopipljivim delovima/ostacima prošlosti kojima su pripisana značenja i pridodate vrednosti koje su u direktnoj vezi s nekim identitetskim određenjima.* (s18).

U drugom dijelu ovog poglavlja, autor nastoji raniju definiciju primijeniti na primjeru antičkog rimskog naslijeđa na geografskom prostoru današnje Srbije. On pri tome uočava kako je prošlost *empirijski nedosledna jer ne postoji*, te da je iz tog razloga ona *spoznajno-spekulativna kategorija*, a da su jedini empirijski, a samim tim, i naučno prihvatljivi elementi naslijeđa, u svojoj suštini, ostaci tog naslijeđa koje dijeli na materijalne: *arhitektura, artefakti, vizuelne predstave, intervencije u krajoliku, tragovi naselja, osteološki ostaci*; te literarne, od kojih su neki sačuvani u spomenu, sjećanju, prepisci, dok su drugi u izvornom obliku sačuvani do naših dana. Autor u konačnici iznosi definiciju *romanizacije*, kao osnovnog koncepta prihvatanja i djelovanja rimskog kulturnog, a potom i kulturno-historijskog naslijeđa na jedan prostor, prvenstveno kroz definicije historiografskih autoriteta, ali i naglašavajući da je moguće tražiti specifične lokalne okvire unutar kojih se proces romanizacije odvijao, prihvatao i podrazumijevao, pa i definirao, u domaćoj historiografiji.

Drugo i najobimnije poglavlje naslovljeno *Naučna sfera: rimske studije i akademski diskurs o rimskom naslijeđu* predstavlja svojevrsnu genezu istraživanja rimske prošlosti i rimskog naslijeđa na tlu današnje Srbije kroz različite, kako autor pažljivo zapisuje *učenjačke i naučne ideje*. Autor ovo poglavlje prepoznaje za značajno iz razloga što je svako dalje javno predstavljanje rimskog naslijeđa uglavnom poticalo iz naučnih otkrića i njima pripadajuće interpretacije. U ovom dijelu se daje široka analiza interesovanja za antičko područje Srbije, od prvih radova koji se bave pitanjima rimske historije na tom području iz pera grofa Luidžija Ferdinanda Marsilija u XVII stoljeću, pa do savremenih radova nastalih nakon Drugog svjetskog rata. U konstruktivnom maniru, autor uspješno izgrađuje hronološki preciznu, sadržajno i tematski bogatu preglednu liniju, neophodnu za razumijevanje pogleda na rimsko

naslijeđe, ukazujući na različite faktore koji su uticali na izgradnju pojedinih stajališta, a koji gravitiraju od političkog, vjerskog, tradicionalističkog, preko ekonomskog, do edukativnog i individualnog.

Prosvetna sfera: Rimsko nasleđe u srednjoškolskim udžbenicima historije 1854–2020, treće je poglavlje kojim autor tretira pitanje aktivnog učešća naučnih saznanja iz oblasti rimske historije u obrazovnom sistemu srednjoškolskog uzrasta, i to kroz analizu udžbenika koji u hronološkom nizu gravitiraju između čak tri stoljeća. Autor ovo poglavlje ističe i iz razloga šireg značaja obrazovanja, ključnog za formiranje stavova o svijetu, prošlosti, ali i društvu današnjice, te ukupnoj historijskoj svijesti. Autor precizno skicira udžbeničku publicistiku u Srbiji, kako bi joj temeljito pristupio kroz cjelovitost društveno-političkih, ekonomsko-socijalnih i kulturno-historijskih polja, nastojeći locirati zasebne putanje, manifestacije, pa i ciljeve u okvirima obrazovnih programa u pogledu rimskog naslijeđa u Srbiji. Iako se više puta podvlači kako antičkoj prošlosti u udžbenicima nije posvećena dovoljna pažnja u odnosu na neke druge epohe, ipak se teži zaključku da su oni dovoljni za formiranje određene slike o značaju i manifestaciji rimskog naslijeđa na tlu Srbije. U svemu tome se očituje i posebno zastupljena angažiranost koju historijski tekstovi pisani u svrhu obrazovanja srednjoškolaca prenose, pri čemu se u toj angažiranosti osjete i izvjesne opasnosti sadržane u pogrešnoj predstavi i recepciji rimske prošlosti. Svoju analizu autor hronološki cjepka na nekoliko poglavlja koja redom tretiraju teme *Rimske prošlosti u prvim udžbenicima za istoriju starog vijeka*, locirajući prvi takav udžbenik u 1854. godinu kao prijevodu ruskog originala izdatog gotovo desetljeće ranije. Mihajlović uočava kako su saznanja o rimskoj prošlosti i rimskom naslijeđu u godinama XIX stoljeća gotovo obavezno bivala ukrštena sa aktualnim idejama koje su se širile na tom području, a na čijoj ideji nastaju i prvi domaći udžbenici od 1866. godine. Materijalno težište ovih udžbenika orijentirano je ka krupnim događajima i ličnostima. U periodima označenim *Rimska prošlost u udžbenicima za stari vek iz vremena institucionalizacije rimskih studija* i *Rimska prošlost / nasleđe u udžbenicima za stari vek 1854–1914* najveći trag ostavila je orijentacija srpske udžbeničke publikacije ka Evropi, što se osjetilo u udžbeničkoj politici, ali i obrazovanju studenata koji su se u najvećoj mjeri školovali u austrijskim naučnim centrima, te kasnije bivali autorima domaćih udžbenika i nosiocima prosvjetne prakse. Osnova udžbenika bila je okrenuta političkim i vojnim temama. Značajan je uticaj izvora romanocentričnih autora. Ilirik i *ilirski carevi*, kao elementi lokalnog, tek su usputno pomenuti, kao i pripadajući osvrt na materijalne i arheološke tragove. Jedna od osnovnih karakteristika ovog vremena glede izučavanja rimskog naslijeđa jeste potpuna posvećenost globalnim temama. *Rimska prošlost u udžbenicima za*

stari vijek između dva svjetska rata poglavlje je koje uočava određeni napredak u sferi svijesti o nedostatku domaće posvećenosti udžbeničkoj publicistici, te se zajedno sa političkim promjenama i stvaranjem države Južnih Slavena, osjeti i izvjesna težnja da se pozornost okrene ka lokalnom prostoru, ali je pisana praksa i dalje na tragu evropskih ideologija, nacionalnih težnji, teoriji rasa i sociokulturnoj evoluciji, kao i općenito, evropocentričnom pogledu na prošlost. *Rimska prošlost u udžbenicima istorije u Socijalističkoj Republici Srbiji (1945–2000)* donosi nešto drugačije odnose, a sa drugom polovinom XX stoljeća dolazi do značajnije udžbeničke produkcije, ali ono sada poprima elemente aktualne političke zbilje, te se težište stavlja na ljudsku prošlost kao *borbu klasa*, a osnova sjećanja i prikaza rimskog perioda sada prelazi na prikazivanje robovlasničkih odnosa i poretka koji se urušavao nagovještavajući težnju ka socijalističkoj organizaciji, te jednakosti građana. Karakter ratova označavan je kao aristokratska težnja za političkom i finansijom moći, a rimsko osvajanje ovih prostora posmatra se kao ekspanzija i potčinjavanje domaćih stanovnika. Konkretno *Rimska prošlost u udžbenicima istorije u Republici Srbiji (2000–2020)* dovodi do hiperprodukcije udžbenika čije šire okvire odobrava država, a konkretno iz tih okvira poželjno štivo bira nastavnik ili škola. Karakteristika jeste niz individualnih pristupa, te osavremenjivanje izrade i približavanje evropskim metodološkim aparatima. Autor, međutim, prepoznaje kako je unatoč nizu noviteta u načinu plasiranja informacija, materijalna osnova gradiva i dalje ona koja se postavila prije 150 godina.

U pretposljednem poglavlju koje nosi naslov *Javna sfera: Rimsko nasleđe u muzejskom kontekstu*, autor daje refleksije na načine predočavanja znanja o rimskom naslijeđu u Srbiji kroz angažman i djelovanje muzejskih institucija kao najznačajnijih instrumenata za predočavanje, saopštavanje i općenito, komuniciranje naučnih saznanja sa širokom javnosti. U tom kontekstu autor izučava načine i metode muzejske predodžbe od najranijih vremena muzejske otvorenosti društvu i njegove uloge u društvu kroz prizmu globalne i evropske muzeologije, do onih karakteristika kakve muzej zauzima u društvu savremene Srbije. Autor pri tome uočava kako najznačajniju ulogu ima Narodni muzej, kojem posvećuje nekoliko poglavlja, prateći njegov razvojni put naslovima *Narodni muzej: Rimke starine u doba osnivanja i prvih decenija rada*, *Narodni muzej 1881–1914: Rimsko nasleđe u doba profesionalizacije i otvaranja za javnost*, *Narodni muzej i rimsko nasleđe Od očaja do sjaja (1919–1941)*, *Narodni muzej i rimsko nasleđe u Republici Srbiji (1945–1999)*, *Rimsko nasleđe u savremenoj postavci narodnog muzeja Srbije*, te rekapitulacijom *Muzejska sfera i rimsko nasleđe u Srbiji: zaključci*. Sve ove faze, kako autor uočava, nosile su svoje značajke koje su određivale političko-ideološke težnje historijskog trenutka, ali i realne društvene i ekonomske mogućnosti koje su uticale, kako na fondove za

nauku, tako i tehničko-tehnološku opremljenost Muzeja. Prema tome, u različitim fazama njegovog razvoja, nekada individualno raslojenih do nivoa pojedinca, direktora ili ministra, na različite načine se težio ostvariti određeni cilj, nekada više, a nekada manje okrenut ka nacionalnom, socijalnom, aristokratskom, evropskom ili lokalnom elementu. Autor uočava i kako su velike društvene katastrofe, poput ratnih razaranja, značajno djelovale na mogućnost i obim muzejske djelatnosti, kao i samu prezentaciju i očuvanost zbirki. Zanimljivo je da autor uočava kako se na osnovu muzejskog djelovanja nije uspješno, a posebno se nije dugoročno, primila matrica marksističkih interpretacija rimskog svijeta. Preciznije, već je do sredine 60-ih godina potpuno izbljedjela, ne nalazeći u muzejskoj djelatnosti naročit medij i adekvatan prostor.

Djelo završava poglavljem *Zaključni osvrti: Rimsko nasleđe i neki njegovi odjeci* koje se pozicionira kao rekapitulativni dio knjige. U njemu, kroz nekoliko poglavlja, predstavlja se praktična upotreba objekata rimskog materijalnog naslijeđa u svakodnevnom životu, kada se oni koriste kao građevinski materijal, crkveni inventar, nadgrobni spomenik i sl., čime autor, i dalje na naučnoj osnovi, banalizira odnos običnih stanovnika prema rimskom naslijeđu kroz stoljeća. Također, autor se bavi značajem privatnih zbirki i kolekcija rimskog materijalnog naslijeđa, te različitim formama njegovog očuvanja.

U zaključnom dijelu rada, autor uočava kako je rimsko naslijeđe u Srbiji dobilo značajno manje prostora od srednjovjekovnog i nekih drugih, recentnijih perioda. Interesovanje naučne i kulturne javnosti rimskim naslijeđem u Srbiji je započelo u XIX stoljeću, kada i u Evropi, čime taj proces Mihajlović smatra za globalnu, a nikako *samoniklu*, pojavu. Pogledi na značaj rimskog naslijeđa u Srbiji kroz stoljeća se mijenjao i bio više ili manje ovisan od vladajućih ideologija, političkih trenutaka i globalnih trendova. U maniru produktivne publicistike, ali i pod izvjesnom inercijom ranije analiziranog, autor u posljednjim redovima svog djela predlaže i nekoliko načina rješavanja, prevazilaženja i unapređivanja pogleda i korištenja rimskog naslijeđa u Srbiji, za čije ostvarenje se moraju uključiti svi elementi savremenog društva. Autor na kraju knjige nudi i bogati dodatak savremene literature o ovoj problematici, te kratak sadržajni pregled na engleskom jeziku u inačici *Roman Heritage in Serbia: Academia, Education and the Public (Summary)*.

Napomena uredništva: Ovaj rad je osvojio DRUGO MJESTO na javnom pozivu za nagradu “Prof. dr. Esad Pašalić”.

